

Inheemse volkeren de dupe van exportgericht landbouwmodel Vietnam

Sinds 1989 is het communistische Vietnam via haar zogenaamde Doi Moi-beleid, langzaam het pad opgegaan van de economische integratie in de mondiale economie. Binnen dit beleid werden de bakens verzet van imports substitutie naar exportoriëntatie, en werd een begin gemaakt met deregulering, privatisering en liberalisering.

Binnen de landbouw betekent dit een verandering van zelfvoorziening naar commercialisering en exportgerichtheid. De deels vruchtbare gronden in de Centrale Hooglanden (bestaande uit vier provincies) werden hierbij ingezet voor voornamelijk koffieproductie, maar ook rubber is een belangrijk exportgewas dat geteeld wordt in dit gebied.

Voorgeschiedenis

Tot aan de oorlog met de Verenigde Staten (1965-1975) bestond dit gebied vrijwel geheel uit tropisch en gematigd oerbos en enkele door de Fransen opgezette missieposten. De bevolking bestond vrijwel geheel uit inheemse volkeren, met name de Ede, Jiarai, Bahnar en de Sedang, ook wel 'Montagnards' genoemd (wat bergvolkeren betekent). Een gedeelte van deze mensen bekeerden zich in de loop der jaren tot het christelijke geloof, waarvan een gedeelte katholiek en een gedeelte protestant. Vietnamezen zijn daarentegen in meerderheid Boeddhistisch.

Een gedeelte van het aanwezig oerbos verdween echter toen de Amerikanen op grote schaal het ontbladeringsmiddel Agent Orange inzetten. De gevolgen zijn nu nog zichtbaar via kale heuveltoppen, waar nog steeds geen bomen kunnen groeien. Na de oorlog in 1975 stimuleerde de Vietnamese overheid de grootschalige migratie van etnische Vietnamezen (de Kinh) vanuit Noord-Vietnam naar de Centrale Hooglanden. Tussen 1975 en 1990 verhuisden zo een miljoen mensen. Deze migratie werd enerzijds georganiseerd uit strategisch oogpunt omdat het gebied aan Laos en Cambodja grenst. Anderzijds was de motivatie om de inheemse volkeren onder controle te houden. Zij hadden namelijk vooral het Amerikaanse leger gesteund in de oorlog, en ook was er al jaren sprake van een afscheidingsbeweging binnen deze volkeren. Via de FULRO (Franse afkorting voor 'het verenigde front voor de strijd van onderdrukte volkeren') waren zij al jaren actief geweest tegen hun respectievelijke bezetters, de Fransen, Zuid-Vietnam en sinds 1975 het verenigde Vietnam. Dat de etnische Vietnamezen nu hun land afnamen zette opnieuw kwaad bloed.

Doordat de leiders echter vluchtten, de strijd staakten of gevangen werden genomen, hield FULRO in 1992 op te bestaan in Vietnam. Vluchtelingen zetten de strijd echter voort vanuit de Verenigde Staten, via de Montagnards Foundation Inc. onder leiding van Kok Ksor, die nog steeds zeer bekend is in het gebied.

Koffie op grote schaal geteeld met negatieve gevolgen voor de boeren mondiaal

Sinds het begin van de jaren 90, verhuisden nog eens 400.000 Kinh naar het gebied, aangetrokken door de 'dollartree', zoals de koffie genoemd werd omdat er zo'n goede prijs voor betaald werd toen. De Vietnamese overheid faciliteerde de kap van enorme stukken regenwoud. Zo kon het areaal groeien van 155.000 ha in 1995 naar 550.000 ha in 2001 (Greenfield, 2001). Een gedeelte van de inheemse bevolking ging ook over op de teelt van koffie, terwijl anderen zich organiseerden in het verzet tegen de onteigening van het land van hun voorouders. De gevolgen van de enorme koffie-expansie zijn bekend. Vietnam werd van een onbeduidende producent, de tweede ter wereld achter Brazilië, en de grootste Robusta-producent. (De andere koffievariant is Arabica, waarvan de kwaliteit hoger is.) De wereldmarktprijs voor koffie bereikte hierdoor eind 2002 haar historische dieptepunt. Hierdoor kwamen miljoenen kleine koffieboeren in Afrika, Latijns- en Centraal-Amerika en Azië in de problemen. Dit gold ook voor de boeren in Vietnam; 80 % van de koffie wordt geteeld door kleine boeren, 20 % door het staatsbedrijf VinaCafé. De verkoopprijs zakte onder de kostprijs voor koffieteelt. Boeren

konden vervolgens hun schulden niet meer terugbetalen. Men had vooral geld geleend bij banken, privépersonen en handelaren. Ook was men vaak gebonden aan leveringscontracten, zodat men gedwongen was om door te gaan met de teelt van koffie. Hier niet aan voldoen betekende het verlies van het land, ook banken eisten de eigendomsrechten van het land op wanneer de leningen niet werden terugbetaald. Zelfs de onder staatscensuur staande Vietnam Economic Times maakte in april dit jaar, melding van de penibele situatie van de kleine koffieboeren. Daklak is de koffieprovincie bij uitstek: 57% van de landbouwgrond wordt ingenomen door koffie, en hier wordt 53% van de nationale productie geteeld. De prijs voor koffie daalde hier van \$0,75 naar \$0,25 per kg, de kostprijs is echter \$0,50 per kg. De eerder rijk geworden kleine boeren die al allerlei luxe consumptiegoederen hadden aangeschaft, zijn nu in grote financiële problemen gekomen. Volgens de Vietnam Economic Times heeft 45% van de huishoudens nu een gebrek aan voedselzekerheid, heeft 66% bankschulden en moet 45% buitenshuis bijwerken om enigszins het hoofd boven water te houden. Ondertussen brengt een 1 kg koffie net zoveel op als 1 kg rijst. Men heeft daardoor de maaltijden per dag gereduceerd en eet slechts rijst, cassave en maïs.

Door de lage prijs is in Daklak al 40.000 hectare koffie gekapt en de komende jaren zullen nog veel hectares volgen. Men is naarstig op zoek naar gewassen die wel een stabiele prijs bieden (op de wereldmarkt). Maar door de bankleningen en leveringscontracten is men dus soms gedwongen om koffie te blijven telen. Daarbij komt dat een koffieplant 5 jaar nodig heeft om tot volledige wasdom te komen, en veel kunstmest en water nodig heeft voor een redelijke productie. Veel kosten worden dus al gemaakt voordat men kan oogsten.

Naast de sociale problemen ontstonden er ook veel milieuproblemen, zoals het verlies aan biodiversiteit door de kap van bossen en bodemerosie op de gekapte hellingen. Door de massale irrigatie vielen rivieren droog, en daalde het grondwaterpeil. Tijdens een droogte in 1998 had daardoor 90 % van de huishoudens te maken met watertekorten. Door de waterprijs die vervolgens steeg, verloren kleine boeren 70.000 hectare aan koffieteelt.

De situatie is des te wranger voor de inheemse bevolking die eerst hun land zagen verdwijnen in koffieplantages, en deze nu weer deels gekapt zien worden. Daarbij behoren zij over het algemeen tot de armste bevolkingsgroepen in Vietnam; 75% van hen leeft onder de armoedegrens ten opzichte van 31% van de etnische Kinh.

Etnische onrust

Begin 2001 werden volgens bronnen twee protestante priesters van inheemse afkomst opgepakt en gemarteld in de provincie Gialai. Hierop kwam de jaren opgekropte woede van een deel van de minderheden tot uitbarsting. Niet alleen omdat men haar grondgebied was kwijtgeraakt, en de lage koffieprijzen grote problemen veroorzaakt had, maar ook omdat vooral het protestante deel van hen al jaren te maken had met ernstige repressie van hun geloof. Begin februari gingen duizenden mensen de straat op vooral in de hoofdstad Pleiku van de provincie Gialai en Buon Ma Thuot hoofdstad van Daklak. Ook werden wegen geblokkeerd, telefoonlijnen doorgesneden en een postkantoor in brand gestoken. De politie en het leger (met helikopters en honderden soldaten) reageerden met harde hand, tientallen mensen werden opgepakt. Sinds die tijd is het echter zeer moeilijk objectief te achterhalen wat er werkelijk gebeurt is. Onafhankelijke waarnemers worden namelijk niet toegelaten in het gebied. Persoonlijk kon ik enige mensen spreken maar men was over het algemeen bang om te veel te zeggen, en wilde anoniem blijven. Een Jirai-man was net als vele anderen naar Cambodja gevlucht maar werd, hoewel hij VN-officials sprak, opgepakt door de Cambodjaanse politie en uitgeleverd. Hierop verdween hij voor een half jaar in de gevangenis, langere gevangenisstraffen werden uitgesproken tegen anderen. Duizend andere vluchtelingen kregen wel de mogelijkheid vanuit de Cambodjaanse vluchtelingenkampen naar de VS te emigreren, onder luid protest van de Vietnamese overheid. In maart 2002 vielen Vietnamese troepen zelfs een vluchtelingenkamp binnen waar men de

vluchtelingen en staf mishandelden en bedreigden (BBC 25-3-2002). In september 2002 volgde er een nieuwe golf van repressie tegen landrechten-activisten, kerkleiders en dorpelingen die anderen hadden geholpen op hun vlucht naar Cambodja. (Cambodian Daily 24-9-2002) Sinds 2002 heeft Cambodja haar vluchtelingenbeleid aangescherpt onder druk van Vietnam. Alle vluchtelingen worden nu gezien als illegale immigranten en worden wanneer ze worden opgepakt, uitgeleverd. Cambodjanen die hen helpen kunnen worden vervolgd als mensensmokkelaars.

Ondertussen heeft de Vietnamese overheid regels en wetgeving aangepast, en de permanente aanwezigheid van politie en leger moet toekomstige protesten voorkomen (BBC 18-4-2001). Volgens mijn informatie via persoonlijke gesprekken hebben er echter ook in 2002 protesten plaatsgevonden. Zo zou een aantal Sedang-mensen die wilden protesteren tegen de inname van hun grond voor de aanleg van rubberplantages, door politie en leger zijn tegengehouden toen ze op weg waren naar de hoofdstad Kontum van de gelijknamige provincie. Vlak buiten Kontum is duidelijk te zien hoe het staatsbedrijf 'the General Rubbercompany of Vietnam', met behulp van Vietnamese werknemers, steeds meer land rond de Sedang-dorpen in rubberplantages verandert, zonder enige (financiële) compensatie. De Sedang, die nog veelal 'Slash and Burn' toepassen zijn nu gedwongen om verder de bossen in te trekken voor nieuwe landbouwgrond.

Protest Human Right Watch

Dit alles heeft geleid tot felle protesten van de mensenrechtenorganisatie Human Right Watch, die verschillende rapporten over dit onderwerp heeft gepubliceerd. Zij noemt als basisoorzaken van de etnische problemen: repressie van de protestante religie door de Vietnamese overheid als een afscheidingsbeweging ziet, de continue schending van mensenrechten, de strijd om land en natuurlijke hulpbronnen als gevolg van massale migratie van Kinh naar de Central Highlands, de dalende koffieprijzen die inheemse koffietelers sterk benadeeld heeft, en geweld tegen minderheden waaronder marteling. De inheemse bevolkingsgroepen zijn ondertussen een minderheid op eigen grondgebied geworden. Ook zegt zij dat er geen enkel bewijs is dat de protesten geleid zijn vanuit de in de VS opererende Montagnards Foundation, zoals Vietnam de VS eerder had bekritiseerd. (BBC 23-4-2002, 12-6-2002). De leider van deze organisatie Kok Ksor spreekt over executie en marteling van gevangenen en het doodschieten van burgers. Ook heeft hij kritiek op het gebrek aan toegang en landrechten tot hun voorouderlijke grond, en dat men haar cultuur en gebruiken gedwongen kwijtraakt. Hij zegt dat men het slachtoffer is van gewelddadige discriminatie en dat men de 'Montagnards' hun politieke en burgerrechten wil ontnemen. (CD, 12-4-2003). De Vietnamese overheid voert onder druk van de internationale media en NGO's nu een beleid van 'Touching' (letterlijk zachte aanraking), zoals een gids in Dalat zei. Men geeft de inheemse bevolkingsgroepen nu betere sociale voorzieningen, zoals gratis scholing in een aantal provincies. Ook heeft de vicepremier Nguyen Tan Dung in juni 2002 toegegeven dat men fouten heeft gemaakt in het sociaal-economische beleid ten aanzien van etnische minderheden. Hij belooft beterschap maar door gebrek aan onafhankelijke waarnemers is het moeilijk dit te toetsen. (BBC, 12-6-2002).

Buitenlandse invloeden

Volgens Gerard Greenfield van 'The Social Action Workshop for Alternatives in Asia' zijn er de volgende structurele oorzaken voor deze exportgerichte koffieproductie in Vietnam aan te wijzen:

- De neoliberale ideologie van Wereldbank en IMF die Vietnam tot de commercialisering en exportoriëntatie van de landbouw bracht. Hierdoor werd onder andere de privé-accumulatie van grond en het lenen van geld op basis van landrechten mogelijk, en konden landarbeiders worden ingehuurd.

- Vietnamese staatsbanken, handelsbedrijven en kunstmestproducenten speelden een grote rol in de uitbreiding van de koffieproductie. Dit geldt ook voor Aziatische multinationale handelsbedrijven en de vier grote multinationals die de mondiale koffieverwerking in handen hebben: Procter & Gamble, Philip Morris, Sara Lee en Nestlé. Omdat Vietnam 96% van haar koffieproductie onverwerkt exporteert profiteerden vooral zij van de lage koffieprijs. Deze lage prijs werd over het algemeen niet doorberekend in een lagere consumentenprijs. Ook zette bijvoorbeeld Nestlé haar traditionele koffieproducenten in Centraal Amerika onder druk om hun koffieprijs voor Arabica-koffie te verlagen. Ondanks het huidige mondiale overschot financiert Nestlé nu R&D-programma's in Thailand om ook hier de exportgerichte koffieproductie uit te breiden. De Wereldbank financiert soortgelijke programma's in Laos. Tenslotte proberen de multinationals het gebruik van genetisch gemanipuleerde koffie uit te breiden, waardoor in de toekomst meer koffie van agrarisch-industriële plantages op basis van contracten zal komen, dan van de traditionele kleine koffieboeren.
- Het ter ziele gaan van de 'International Coffee Agreement' (ICA) in 1989 onder druk van de Verenigde Staten. Binnen de ICA maakten koffieproducerende en – consumerende landen voorheen productiebeheersingsafspraken, om een redelijke en stabiele prijs te handhaven. Een situatie die te vergelijken is met de OPEC. Pas toen de ICA beëindigd was konden landen als Vietnam op de wereldmarkt toetreden. Ook de ACPC (the Association of Coffee Producing Countries) waarvan Vietnam geen lid was, probeerde tussen 1993 en 2001 een productiebeheersingsbeleid te handhaven. Toen Vietnam in 2001, in tegenstelling tot haar reductie-afspraken, toch te veel koffie op de wereldmarkt afzette, was dit één van de oorzaken van het einde van de ACPC. Momenteel wordt de wereldmarktprijs bepaald op beurzen in New York en Londen. Hier kunnen door speculatie binnen een dag duizenden koffieboeren tot de bedelstaf worden veroordeeld.

Slotopmerkingen

Dit artikel gaat vooral over de productie en handel in koffie, een product dat (net als vele andere tropische producten) voornamelijk in ontwikkelingslanden wordt geteeld voor verwerking en consumptie in ontwikkelde landen. De ontwikkelingslanden zouden extra inkomsten kunnen behalen via verwerking van hun landbouwproducten, maar dit wordt onmogelijk gemaakt door tariefescalatie van bewerkte producten.

Daarbij is in tegenstelling tot veel voedselgewassen (waarvan ook veel boeren in ontwikkelde landen afhankelijk zijn) de handel in koffie volledig geliberaliseerd, en werkt dus volgens het model dat de WTO voorstaat voor alle landbouwgewassen. Tot op heden staat de WTO echter nog wel export- en inkomenssubsidies toe, die alleen ontwikkelde landen in staat zijn te betalen. Het mag duidelijk zijn dat er behalve multinationals in handel en verwerking en (multi)nationale kredietverschaffers, alleen maar verliezers zijn bij overproductie, die zij ook duidelijk stimuleren.

Bij voedselgewassen zoals rijst, tarwe, sojabonen kan een dergelijk beleid desastreus uitpakken voor kleine boeren en zelfs voor de voedselzekerheid binnen landen, als deze geheel afhankelijk worden van import. Dat gebeurt momenteel al op grote schaal door de dumping van overschotten (met behulp van export- en inkomenssubsidies) vanuit met name de EU en de VS. Binnen de landbouw lijken daarom productiebeheersing, een kostendekkende prijs voor boeren, en de mogelijkheid voor alle landen om hun boeren te beschermen tegen dumping, een betere oplossing dan de huidige voorstellen binnen de WTO (en EU) die vooral het recht op export willen verdedigen. Alleen multinationals en grootgrondbezitters zijn gebaat bij het openbreken van (lokale en regionale) markten, en een toegang tot goedkope grondstoffen. In beide gevallen

zijn lage prijzen die ontstaan door (gesubsidieerde) overproductie, een garantie voor meer winst.

Een andere constatering is dat de etnische minderheden in Vietnam vrij veel aandacht hebben gekregen in de internationale media, hoewel minder in Nederland. Het feit dat de VS betrokken was - via haar banden met haar oude strijdmakkers -, en Human Right Watch die uit de VS afkomstig is, zal daar zeker aan meegewerkt hebben. Honderden andere inheemse volkeren die hun natuurlijke hulpbronnen ook dagelijks afgepakt zien worden door exportgerichte landbouw-, mijnbouw-, olie-en gaswinnings- en houtkapbedrijven of garnalenkwekerijen voor onze consumptiebehoefte in het westen, krijgen deze media-aandacht jammer genoeg niet. Hier hebben Wereldbank, IMF, multinationals en staatsbedrijven, vaak onder druk van schuldenlasten aan het Westen of onder het mom van economische ontwikkeling (zonder rekening te houden met sociale - en milieukosten), nog steeds vrij spel. Illustratief is een uitspraak van Don Mitchell, chef-econoom bij de Wereldbank: 'Vietnam has become a succesful producer. In general, we consider it to be a huge success.'

In toenemende mate zijn echter inheemse volkeren, kleine boeren en natuur en milieu het slachtoffer van woorden als 'in general'.

Guus Geurts

Freelance-journalist vanuit Azië

Augustus 2003

Bronnen:

- <http://news.bbc.co.uk> : berichten 2001, 2002, 2003
- Gerard Greenfield: „*Vietnam and the World Crisis: Local coffee riots in a global context*”, 18-12-2001, via mailijst@dds.nl
- The Cambodian Daily: berichten 2001, 2002, 2003
- Tu Hoang: „*Coffee conundrum – Down on the farm*”, Vietnam Economic Times, April 2003, p. 10-11
- „Vietnam”, Lonely Planet, 2003